

Faktorové množiny

→ jiný postup řešení základních grafových problémů 1 - 4:

1. Je graf souvislý?

Určit, které vrcholy grafy jsou dostupné z daného vrcholu (tzn. určit komponentu souvislosti)

2. Určit všechny komponenty souvislosti grafu

3. Obsahuje graf nějaký cyklus?

Jinými slovy: Je graf stromem nebo lesem?

4. Určit kostru souvislého grafu (jednu libovolnou)

Faktorové množiny

- datová struktura **DFU** – Disjoint-Find-Union
(Disjoint Sets, Union-Find Data Structure)

= rozdělení množiny prvků na vzájemně disjunktní části
(faktory, faktorové množiny) s operacemi

- * pro daný prvek určit číslo jeho faktorové množiny
- * sjednotit dané dvě faktorové množiny

- zde rozdělujeme množinu všech vrcholů grafu,
faktorové množiny = postupně vytvářené komponenty souvislosti
- na začátku výpočtu máme graf bez hran
- hrany do grafu postupně přidáváme, tím se nám spojují faktory
- vhodná reprezentace grafu: seznam hran

Nejjednodušší implementace (nikoli nejefektivnější)

- každý vrchol grafu si přímo pamatuje číslo své faktorové množiny
- inicializace:
graf je bez hran, takže každý vrchol je v jiné faktorové množině

```
faktor = [i for i in range(n)]
```
- určení čísla faktorové množiny pro vrchol v je snadné: `faktor[v]`
konstantní časová složitost
- sjednocení faktorových množin, do nichž náležejí vrcholy v, u :
obě přeznačíme na stejnou hodnotu (zvolíme hodnotu jedné z nich)

```
x = faktor[v]
for i in range(n):
    if faktor[i] == x:
        faktor[i] = faktor[u]
```


časová složitost $O(N)$

Řešení základních grafových problémů 1. - 4.

1. + 2. souvislost grafu, komponenty souvislosti

Do grafu bez hran postupně přidáváme všechny jeho hrany, ve struktuře DFU při tom evidujeme aktuální čísla faktorových množin všech vrcholů (= postupně vytvářené komponenty souvislosti).

Po skončení výpočtu je v poli `faktor` uloženo rozdělení vrcholů do komponent souvislosti grafu.

Výpočet můžeme předčasně ukončit, když počet komponent klesne na 1 (tzn. graf je souvislý, zbývající hrany už ani nemusíme zpracovávat).

```
faktor = [i for i in range(n)]
pocet_komponent = n

pro vsechny hrany (v, u):
    if faktor[v] != faktor[u]: # budeme sjednocovat
        pocet_komponent -= 1
        x = faktor[v]
        for i in range(n):
            if faktor[i] == x:
                faktor[i] = faktor[u]

print('Počet komponent:', pocet_komponent)
print('Komponenty souvislosti:', faktor)
```

Časová složitost

- postupně zpracováváme M hran – některé z nich v konstantním čase (pokud má hrana oba své koncové vrcholy ve stejné faktorové množině), ostatní v lineárním čase $O(N)$ potřebným na sjednocení faktorových množin
- sjednocení faktorových množin se ale může provádět celkem nejvýše $N-1$ krát (pak už jsou všechny vrcholy v jediné faktorové množině)
- celková časová složitost je proto $O(M + N^2) = O(N^2)$

3. existence cyklu v neorientovaném grafu

Provádíme stejný algoritmus (postupné přidávání hran a sjednocování faktorových množin). Pokud narazíme na hranu spojující dva vrcholy z téže faktorové množiny, našli jsme cyklus a výpočet ukončíme. Když žádnou takovou hranu nenajdeme, graf je lesem (příp. i stromem, je-li souvislý).

4. kostra souvislého neorientovaného grafu

Provádíme stejný algoritmus (postupné přidávání hran a sjednocování faktorových množin). Kdykoliv narazíme na hranu spojující dva vrcholy z různých faktorových množin, zařadíme tuto hranu do vytvářené kostry.

Jiná implementace struktury DFU

- převrácené stromy (Disjoint Set Forest)

- každá faktorová množina je reprezentována jedním orientovaným stromem (s neobvyklou orientací hran směrem „nahoru“)
- kořen odkazuje *na sebe*, ostatní uzly vždy na svého *otce*
- implementujeme v poli `faktor` pomocí indexů,
`faktor[v] = index otce prvku v`

- inicializace:

graf je bez hran, takže každý vrchol je v jiné faktorové množině

```
faktor = [i for i in range(n)]
```

- určení čísla faktorové množiny pro vrchol *v*:

kořen stromu = reprezentant faktorové množiny

```
while faktor[v] != v: v = faktor[v]
```


- sjednocení faktorových množin, do nichž náležejí vrcholy v , u :
kořen jednoho stromu se stane synem kořene druhého stromu

```
while faktor[v] != v: v = faktor[v]
```

```
while faktor[u] != u: u = faktor[u]
```

```
faktor[u] = v
```

- časová složitost:
v nejhorším případě strom degeneruje do seznamu délky N
jeden test náležení nebo sjednocení $O(N)$
→ pro zpracování M hran grafu celkem časová složitost $O(N.M)$

Vyrovňávání výšek stromů

- zvýšení efektivity u předchozí varianty:
při sjednocování stromů se kořen stromu s menší výškou stane synem kořene stromu s větší výškou
- k tomu je třeba evidovat v každém kořenu výšku jeho stromu (aktualizovat údaj vždy při sjednocení)
- stromy si tak udržují logaritmickou výšku (*důkaz je obtížnější*)
→ časová složitost jedné operace v nejhorším případě $O(\log N)$,
pro zpracování M hran grafu celkem časová složitost $O(M \cdot \log N)$

*Existují další možnosti pro zvýšení efektivity
(založené na průběžném zkracování cest ve stromech)*

Další grafové problémy pro orientovaný graf

Topologické uspořádání orientovaného grafu

= očíslování vrcholů tak, že pro každou hranu $i \rightarrow j$ platí $i < j$

- algoritmus založený na postupném odebírání těch vrcholů, do nichž nevede žádná hrana – *topologické třídění*

Zjištění, zda je orientovaný graf acyklický

= neobsahuje žádný orientovaný cyklus

- stejný algoritmus jako v předchozím případě, pokusíme se graf topologicky uspořádat

Topologické třídění

Algoritmus sloužící k nalezení topologického uspořádání orientovaného grafu, tzn. takového očíslování všech vrcholů grafu čísly od 1 do N , aby pro každou hranu $i \rightarrow j$ platilo, že $i < j$.

Pozorování:

- topologické uspořádání nemusí existovat (je-li v grafu cyklus)
- topologické uspořádání nemusí být jednoznačné (např. graf se dvěma vrcholy a žádnou hranou má dvě topologická uspořádání)

Naším úkolem tedy je nalézt jedno libovolné topologické upořádání daného orientovaného grafu nebo ohlásit, že žádné topologické uspořádání neexistuje.

Tvrzení:

Orientovaný graf lze topologicky uspořádat, právě když je acyklický.

Důkaz:

→ triviální: kdyby graf obsahoval cyklus (např. $i \rightarrow j \rightarrow k \rightarrow i$), přímo z definice plyne, že nemůže existovat jeho topologické upořádání (muselo by platit $i < j < k < i$, což je spor)

← konstrukčně: ukážeme algoritmus topologického třídění, který libovolný acyklický graf topologicky uspořádá

Příklad použití:

- dány návaznosti výrobních operací (orientované hrany), sestavit výrobní proces (zvolit správné pořadí jednotlivých operací)

Pozorování:

V orientovaném acyklickém grafu existuje vrchol bez předchůdců (tzn. vrchol, do kterého nevede žádná hrana).

Dokážeme sporem – necht' tvrzení neplatí a v orientovaném acyklickém grafu do každého vrcholu nějaká hrana vede.

Zvolíme libovolný vrchol v_1 , do něj vede hrana z nějakého vrcholu v_2 , do něj vede hrana z vrcholu v_3 , atd. V grafu je jen konečně mnoho vrcholů, takže nejvýše po N krocích se takto dostaneme do vrcholu grafu, ve kterém jsem už byli
→ graf obsahuje cyklus, což je spor s předpokladem.

Algoritmus:

- zvolíme libovolný vrchol bez předchůdců
(v acyklickém grafu musí existovat, jinak konec → je tam cyklus)
- zvolenému vrcholu přiřadíme nejbližší volné pořadové číslo v topologickém uspořádání a z grafu tento vrchol vypustíme včetně hran z něj vedoucích
- tím dostaneme graf (opět orientovaný a acyklický, když původní graf byl orientovaný a acyklický!), který má o jeden vrchol méně, a na něj aplikujeme stejný postup
- pokud takto postupně očíslováme a vypustíme všechny vrcholy grafu, máme topologické uspořádání

Realizace:

- graf uložen pomocí seznamů následníků (případně matice sousednosti)
- pomocné pole P indexované čísly vrcholů od 1 do N , kde je pro každý vrchol uložen **počet jeho předchůdců** (vrchol bez předchůdců tam tedy má 0, vypuštěnému vrcholu uložíme do pole P pro odlišení nějakou zvláštní hodnotu, např. -1)

Časová složitost: $O(N^2)$

následující postup se opakuje nejvýše N -krát:

1. vybrat vrchol bez předchůdce – průchod polem P $O(N)$
2. vrchol vyřadit – vložení „-1“ do pole P $O(1)$
3. vyřadit hrany z něj vedoucí – projít jeho seznam následníků a snížit jim o 1 údaj v poli P $O(N)$

Zlepšení realizace:

- přidáme seznam vrcholů Q, které nemají předchůdce (tzn. mají v poli P hodnotu 0)
- implementujeme ho například zásobníkem

Časová složitost v této reprezentaci: $O(N + M)$

následující postup se opakuje nejvýše N -krát:

1. vybrat vrchol bez předchůdce – ze seznamu Q $O(1)$
  2. vrchol vyřadit – vložení „-1“ do P a vyřazení z Q $O(1)$
  3. vyřadit hrany z něj vedoucí – projít seznam následníků a snížit jim o 1 údaj v poli P (když přitom hodnota následníka uložená v P klesne na 0, zařadíme ho do Q)
- dohromady ve všech krocích výpočtu $O(M)$

Jiný algoritmus nalezení topologického uspořádání grafu

- prohledáváme graf do hloubky (DFS)
- pořadí, v němž uzavíráme (tzn. opouštíme) vrcholy, je přesně opačné oproti topologickému uspořádání grafu
- *proč*: vrchol uzavíráme ve chvíli, když už jsou uzavřeni všichni jeho následníci
- *problém*: takto prohledáme a uspořádáme pouze vrcholy, které jsou dostupné ze zvoleného výchozího vrcholu
- *řešení*: do grafu přidáme navíc jeden pomocný vrchol a hrany vedoucí z něj do všech ostatních vrcholů, v tomto vrcholu začneme průchod grafem
- *časová složitost* je dána složitostí procházení grafu do hloubky – tedy $O(N^2)$ nebo $O(N+M)$ podle zvolené reprezentace grafu

Ohodnocené grafy

- existuje hranové a vrcholové ohodnocení grafu
- my se omezíme na hranové ohodnocení
(častější – délka silnice, doba jízdy, cena jízdného, ...)

Základní řešené problémy

- minimální kostra v ohodnoceném souvislém grafu
(minimální součet ohodnocení hran zařazených do kostry)
- vzdálenost vrcholů v ohodnoceném grafu
(délka nejkratší cesty mezi danými dvěma vrcholy)
- nejkratší cesta v ohodnoceném grafu
(cesta z vrcholu A do B s minimálním součtem ohodnocení hran)

Minimální kostra grafu

(souvislého, neorientovaného, hranově ohodnoceného)

Použijeme stejný algoritmus, jako při hledání kostry v neohodnoceném grafu pomocí faktorových množin, jenom hrany nejprve seřadíme vzestupně podle jejich ohodnocení a procházíme je pak od nejkratší po nejdelší (tzn. hladový algoritmus)

Kruskalův algoritmus (1956)

Časová složitost:

seřazení hran $O(M \cdot \log M) = O(N^2 \cdot \log N)$

hledání kostry (při jednoduché implementaci faktorových množin)

- čas $O(N^2)$

→ celkem $O(N^2 \cdot \log N)$

Jiné možnosti nalezení minimální kostry:

Jarníkův algoritmus (1930), též Primův (1957)

- libovolný výchozí vrchol, z něj se rozrůstá strom
- vždy vybíráme hranu s nejmenším ohodnocením vedoucí z již sestavené části kostry do zbytku grafu
- časová složitost $O(N.M)$ ... N kroků, každý má složitost $O(M)$

Borůvkův algoritmus (1926)

- postupně spojuje vytvářené stromy
- na začátku máme jednovrcholové stromy bez hran
- pro každý strom vybereme hranu s nejmenším ohodnocením, která z něj vede ven, všechny tyto hrany přidáme do kostry, tím se stávající stromy propojí do větších stromů
- uvedený postup opakujeme, až zbyde jediný strom
- časová složitost $O(M.\log N)$ ... $\log N$ kroků, každý má složitost $O(M)$

Nejkratší cesta v ohodnoceném grafu

nejkratší cesta z vrcholu u do vrcholu v

= taková cesta z u do v , na níž je součet ohodnocení všech hran co nejmenší

Dijkstrův algoritmus – podobný postup jako procházení do šířky v neohodnoceném grafu, vlna se ale nešíří z výchozího vrcholu u rovnoměrně do všech stran, nýbrž je vhodně „deformována“ pomocí ohodnocení

Nutná podmínka: nezáporné ohodnocení hran

Dijkstrův algoritmus (1959)

- lze použít buď pro nalezení nejkratší vzdálenosti z výchozího vrcholu u do cílového vrcholu v , nebo pro určení nejkratších vzdáleností z výchozího vrcholu u do všech dostupných vrcholů grafu (oboje při stejné asymptotické časové složitosti)
- Dijkstrův algoritmus určí pouze délku nejkratší cesty z výchozího do cílového vrcholu, následovat musí ještě *zpětný chod*, při kterém určíme vlastní cestu (podobně jako při prohledávání do šířky u neohodnocených grafů)
- pokud existuje více různých cest téže minimální délky, algoritmus určí jednu libovolnou z nich
- stejný postup lze použít pro neorientované i pro orientované grafy

Reprezentace grafu

seznamy následníků nebo matice délek hran $d_{i,j}$

- potřebujeme umět rychle určit, kam vedou z daného vrcholu hrany

Další uložené údaje

u každého vrcholu si potřebujeme evidovat přiřazenou hodnotu

h_i = délka nejkratší cesty z výchozího vrcholu u do vrcholu i ,

jakou jsme zatím našli

nejjednodušší realizace: pole H indexované čísly vrcholů

o této hodnotě si dále pamatujeme, zda je **dočasná** (tzn. možná ještě půjde zlepšit, tj. snížit) nebo **trvalá** (je to už definitivní hodnota)

realizace: druhé pole příznaků (hodnoty boolean)

nebo dočasné/trvalé hodnoty v poli H rozlišíme podle znaménka

Inicializace dat

$h_u = 0$ (výchozí vrchol)

$h_i = „+\infty“$ pro všechna $i \neq u$

hodnoty všech vrcholů jsou dočasné

Algoritmus

dokud má cílový vrchol dočasnou hodnotu

1. nechť j je vrchol s nejmenší dočasnou hodnotou
2. hodnotu vrcholu j prohlásíme za trvalou
3. všem následníkům vrcholu j , které mají ještě dočasnou hodnotu, přepočítáme jejich hodnotu podle vztahu

$$h_i = \min (h_i, h_j + d_{j,i})$$

(tzn. snížíme dočasné hodnoty všech vrcholů grafu, které je možné snížit díky cestě vedoucí přes vrchol j)

Pokud chceme znát vzdálenosti z u do všech dostupných vrcholů:

dokud existuje dostupný vrchol s dočasnou hodnotou

Správnost

I. konečnost: při každé obrátce cyklu se jeden vrchol stane trvalým
→ nejvýše po N krocích výpočet skončí

II. korektnost výsledku – proč můžeme minimální dočasnou hodnotu vrcholu prohlásit za trvalou:

- dočasná hodnota představuje vždy délku nejkratší cesty vedoucí přes trvale ohodnocené vrcholy (plyne z přepočítávání hodnot v bodě 3.)
- minimální dočasná hodnota už nepůjde zlepšit, neboť ostatní dočasné vrcholy mají hodnotu větší a hrany grafu jsou ohodnoceny nezáporně

Časová složitost

cyklus se opakuje nejvýše N -krát, v něm jsou vnořené kroky:

1. nalezení vrcholu s minimální dočasnou hodnotu $O(N)$
2. označení této hodnoty za trvalou $O(1)$
3. obejdeme nejvýše N následníků, každý přepočítáme $O(N)$

→ celková časová složitost algoritmu $O(N^2)$

Implementace algoritmu pomocí binární haldy

- pro uchování dočasných hodnot vrcholů grafu můžeme použít haldu
  - na začátku je v ní všech N vrcholů, v každém kroku odebereme jeden vrchol (ten s nejmenší hodnotou)
  - vrcholy s upravenou dočasnou hodnotou přemístíme v haldě na správné místo,
to se provede nejvýše M -krát dohromady ve všech krocích
  - každé odebrání i přemístění vrcholu v haldě má složitost $O(\log N)$
- celková časová složitost algoritmu je v tomto případě $O((N+M) \cdot \log N)$, což je pro „řídké“ grafy lepší

Určení cesty

U každého vrcholu i si budeme pamatovat číslo vrcholu p_i , který je jeho předchůdcem na minimální cestě z výchozího vrcholu.

Realizace: další pole P indexované čísly vrcholů

Inicializace: $p_u = 0$ (výchozí vrchol nemá předchůdce)

Stanovení hodnot předchůdců: vždy při snížení hodnoty h_i na hodnotu $h_j + d_{j,i}$ definujeme rovněž novou hodnotu $p_i = j$

Po skončení Dijkstrova algoritmu následuje zpětný chod pomocí hodnot p stejně, jako v případě neohodnocených grafů.

Časovou složitost celého algoritmu to nijak neovlivní, zpětný chod má časovou složitost pouze $O(N)$.